

ményeket (gondolok itt elsősorban Lucia Protopopescu munkájára: *Contribuții la istoria învățămîntului din Transilvania 1774—1805*. București, 1966), még adós számos iskola történetének megírásával. Véleményem szerint egy valóban alapos, tudományos munka nem képzelhető el részlettanulmányok és az egykori Erdély közép- és felsőiskolái anyakönyveinek, albumainak, tanuló-névsorainak, konskripciók jegyzőkönyveinek kiadása nélkül. Egy valóban széleskörű iskolatörténeti kutatásnak azt is követnie kell, hogy mivé lettek az egyes közép- és főiskolák végzettjei, milyen szerepet játszottak mint egyházi vagy később egyre inkább világi értelmiségiek a különböző századok gazdasági, politikai, kulturális életében.

Albert Dávid

Csikszereda: 300 év

Ezelőtt háromszáz évvel, amikor egész Erdélyt nem minden korra jellemző társadalmi és politikai zavarok kavarták fel, s élethalálharc zajlott a függetlenség megőrzéséért, Csíkban a sorozatos török-tatár betörések és pusztítások ellenére is iskolát, mégpedig középfokú iskolát alapítottak, meghazudtolva azt a régi mondást, hogy „inter arma silent musae”. Ez a tett a három évszázados történelmi távlatból is tiszteletre kötelez.

A mai csikszeredai Líceum elődje a XVII. század második felében, 1667 és 1669 közt keletkezett. Alapítói a Csíksomlyón megtelepedett ferencrendi barátok, akiket már Hunyadi János kiváltságokkal látott el 1442-ben a törökök felett aratott marosszentimrei győzelme alkalmával. Természetesen azelőtt is működtek már Csík-székben olyan egyszerűbb iskolák, amelyek az elemi oktatásnak megfelelő alapismereteket, valamint némi középfokú oktatást is nyújtottak, de a csíki ifjúság a XVII. század közepe előtt magasabb fokú tanulmányait — éppen az ilyen természetű iskola hiányában — főleg Moldva, Lengyelország és Magyarország katolikus tanintézteiben folytatta.

Az oktatással kapcsolatos első írásos emlékünks 1630. augusztus 26-ról való, amikor Pálfi István kolozsmonostori rekvizitor öt könyvet adományoz az iskola használatára („ad usum collegii Csíksomlyoviensis“), később pedig, 1653. január 25-én II. Rákóczi György a gyulafehérvári országgyűlésen elhatározza a kolozsmonostori, udvarhelyi és somlyói templomok, klastromok és *kollégiumok* további fenntartását. Tehát már ebben az időben megindult az a folyamat, amely pár év múlva a csíksomlyói (ma csikszeredai) iskolát teljes mértékben középfokú jellegűvé fejleszti ki. A politikai események azonban egy időre meggátolják az iskola fejlődését. Izmael budai basa, Ali basa és a krimi tatárok Kemény János fejedelem elűzésére Erdélybe törnek, s 1661 őszén már Csikszeredát és környékét dűlják. Evlia Cselebi török utazó, aki maga is tanúja volt a csíki eseményeknek, azt írja, hogy „a falvak és városok teljesen elpusztultak és elromboltattak”. A csíksomlyói zárda román származású évkönyvírója, Kájoni János és a későbbi krónikás Losteiner Leonárd fel-

jegyzi, hogy 1661. október 21-én a „pogányok“ egyszerre pusztítottak el Csíkban embert és épületet. Nyilvánvaló, hogy a betörés alkalmával az iskolát is felégették.

Az iskola újraépítéséhez Domokos Kázmér fog hozzá. Mint kiváló képzettségű szerzetes két alkalommal is megfordult Rómában, ahol a Propaganda Fideinél — a nem katolikus országokban hittenjesztést folytató gyülekezetek vatikáni szervénél — felvetette egy magasabbfokú csíki iskola létesítésének gondolatát. 1666. július 12-én a szerzetesek levelet küldenek a Propaganda Fideihez, amelyben azt kérik, hogy járuljanak hozzá a csíki és a mikházi ferencrendi iskolák fenntartásához, mert másképpen a tatárbetörés okozta nyomor miatt kénytelenek ezeket az iskolákat bezárni, noha a csíki iskolában több mint 60 tanuló van. A Propaganda Fidei meghallgatja a csíkiak kérését, annál is inkább, mert ebben az időben Erdélyben ez az egyetlen hely, ahová a reformáció nem hatolt be. Ezzel magyarázható az a tény, hogy Barberini római titkár és bibornok 1667. december 17-i levelében arról értesíti az érdekelteket, hogy hajlandók az iskola ügyét anyagiakkal is támogatni. Most már az iskola építése nagyobb ütemben indult meg, és 1669-ben, Kájoni János zárdafőnöksége idején, el is készült a középfokú iskola.

A kollégiumban nagy hírű tanerők működnek. Kájoni János nagy műveltségű híres zenész és orgonaépítő. Nevéhez fűződik az első székelyföldi nyomda felállítását, amelyben többek között *Cantionale catholicum* címen énekeskönyvet nyomtat ki. Ebben „régie és új, deák és magyar ajtatos egyházi énekek“ mellett népdalok (köztük román népdalok is) találhatóak. Kájoni János a középfokú oktatáshoz szükséges könyvek kinyomtatására is engedélyt kapott.

Az 1667. december 17-én Rómában keltezett levél engedélyt adott arra, hogy a „felállítandó“ iskolába világi „ludi magister“-eket is alkalmazhassanak, mert a tanítást a megnövekedő keretek között a szerzetesek már nem tudják ellátni. E célra Róma évente 30 scudit utal ki az iskola számára. Egy 1669. április 10-i levél már arról értesíti a bécsi nunciust, hogy a csíkszeredai iskolához két „ludi magister“-t alkalmaztak. A forrásokban többször említést találunk arra vonatkozólag is, hogy a leégett iskola újraépítéséhez vagy az iskola fenntartásához a környező falvak közbirto-kossága, valamint a határőri közületek is hozzájárultak.

A frissen — fából — épített iskolában 1690-ben 171, 1694-ben pedig már 200 tanuló foglalkozik a grammatika és szintaxis elsajátításával. Ebben az évben azonban újabb tatárbetörés pusztítja végig Csíkot, s az iskolát csak nagy nehézségek árán tudják fenntartani. A XVIII. század elején a grammatika és szintaxis osztály mellett retorikai és poézis-tanszéket is találunk, de olyan nagyok voltak az anyagi nehézségek, hogy a két utóbbit nemsokára be kellett szüntetni.

A nemrég megtalált, 1701-től vezetett *Protocollum perceptionis* rendszeresen feltünteti a Csíksomlyón működő iskola kiadásait. Az iskola életében kiemelkedő esemény, hogy Lukács Mihály csíksomlyói tanár 1725-ben saját költségén internátust alapítva kibővíti az intézetet. 1780 körül a csíki határőri közület új iskolát épített kőből. Ez az épület, későbbi bővítésekkel, ma is létezik. Végül az iskola, amelyet közben a ferencrendi szerzettől az erdélyi katolikus státusz vett át, 1911. június 5-én beköltözik

mai modern, hatalmas épületébe, melynek létesítéséhez nagymértékben hozzájárultak a határőrvidéki közvagyonot kezelő ún. Csíki Magánjavak is.

Az eltelt háromszáz év mély nyomokat hagyott az intézet életében. Alig múltak el a tatárbetörések borzalmai, amikor az iskolának újabb nehézségekkel kellett megküzdenie. A határőrvidéki autonómiának a Habsburg-uralom részéről való erőszakos megszüntetése és a császári hadseregbe való besorolások miatt az iskola sokáig szenved az osztrák abszolutizmus zaklatásaitól. Az 1764-i madéfalvi mézszárlás után a tanulók nagy részét is fegyverbe parancsolják, s később az iskolába is csak katonai engedéllyel lehet beiratkozni. A tanulók létszáma egyre apad, az egykor 300—400-as létszámmal működő iskolának az 1780-as években már csak 11, 14 vagy 15 tanulója van. Az iskoláztatás helyzetét az is súlyosbítja, hogy az osztrák abszolutizmus egy ideig kötelezővé teszi a német nyelvű oktatást.

Az 1848-as polgári demokratikus forradalom az iskolában is éreztette hatását. A tanulók darabokra törnek az önkényuralmat jelképező kétfejű sást, a nagyobbak pedig beállnak a forradalmi csapatokba. Az iskola egykori tanítványa, Gábor Áron, legendás hírű tettekkkel tesz tanúságot a Habsburg-önkényuralom és a hűbériség ellen vívott harcban. Az iskolát 1849-ben megszállja az osztrák katonaság s a tanítás csak 1851-ben kezdődik újra.

A két világháború között a marxi—lenini eszmék, az RKP szava az iskolában is visszhangra talált. Az iskola volt diákja, majd később tanára — Bányai László egyetemi tanár — itt kapcsolódik be először a kommunisták szellemi tevékenységébe, amiért az 1930-as években börtön és az állásától való megfosztás lett az osztályrésze. A csíkszeredai gimnázium neveltje volt több jelesünk közt György Lajos bibliográfus és irodalomtörténész, Nagy Imre festőművész, Pataki József történész és Fodor Sándor író.

Szocialista államunk ma messzemenő anyagi és szellemi támogatásban részesíti az iskolát. Csupán az elmúlt két évben az intézet több mint két és félmillió lejt kapott az oktató-nevelői munka korszerűsítésére és anyagi feltételeinek megjavítására. Ma iskolánkban több mint kétezer román és magyar tanuló sajátítja el anyanyelvén a tudományok alapismerteteit, 72 tanerő irányításával. A román és magyar tanulók együtt tanulnak és szórakoznak testvériségben és barátságban.

Antal Imre

Székelykeresztúr: 175 év

A Székelyudvarhelytől alig 25 kilométerre eső Nagyküküllőparti kisvárosban mindenki a szeretett Alma Mater 175. évfordulójának megünneplésére készül. S ahogy közeledik az ünnepek időpontja, 1968. november 17-e, úgy nő az érdeklődés az iskola története iránt.

Ezt az iskolát közel két évszázaddal ezelőtt, minden külső segítség nélkül maga a nép — a feudális társadalmi viszonyok között addig példátlan összefogással és